

Predgovor ediciji *Povijest Hrvata*

Edicija *Povijest Hrvata* u sedam knjiga, koja obuhvaća vremenski raspon od doseljenja Hrvata na jadransko-panonski prostor pa sve do nedavnih zbivanja koja su okončana pobjedom u Domovinskom ratu i stvaranjem demokratske Republike Hrvatske, čemu je većina danas živućih hrvatskih građana i osobno svjedočila, zamišljena je kao sinteza. Pojam *sinteza* u humanističkim je znanstvenim krugovima vrlo ozbiljan termin koji nosi golemu težinu i svatko tko se njime koristi u znanstvene svrhe mora biti spreman na obranu njegove vjerodostojnosti. U historiografiji se sinteza često poistovjećuje s tzv. totalnom poviješću (*histoire totale*) koja kao osnovni cilj postavlja cjelovito razmatranje određenih povijesnih problema. U slučaju ove edicije radi se o razmatranju i tumačenju svih aspekata i slojeva prošlosti koji su utjecali na formiranje specifičnog hrvatskog civilizacijskog okruženja u njegovim političkim, vojnim, crkvenim, gospodarskim, kulturološkim, umjetničkim, religioznim, intelektualnim i drugim izričajima, a koji su hrvatsko stanovništvo izdvajali kao posebnu etničku i nacionalnu skupinu unutar zajedničkog europskog korpusa ili je smještali u zajedničke europske okvire ili okvire pojedinih njezinih regija, prije svega mediteranske i srednjoeuropske.

Historiografske sinteze su nekoć, tijekom 19. i prve polovice 20. stoljeća, nerijetko bivale rezultat rada samo jednog povjesničara. Za to postoje primjeri i u Hrvatskoj, pri čemu treba izdvojiti dvije sinteze iz ranog razdoblja hrvatske historiografije – one Tadije Smičiklase i Ferde Šišića – koje se i danas koriste kao literatura u raznim istraživanjima. No i u suvremenoj historiografiji povremeno se pojavljuju sintetski prikazi cjelovite hrvatske povijesti iz pera pojedinaca, što su tijekom druge polovice 20. stoljeća učinili, primjerice, Stanko Guldescu, Trpimir Macan i Dragutin Pavličević. Treba reći da su na samom početku 21. stoljeća objelodanjene tri slične, autorske, sinteze hrvatske povijesti – sinteza Ive Goldsteina napisana na engleskom jeziku, sinteza Dinka Šokčevića napisana na mađarskom jeziku, te sinteza Ludwiga Steindorffa na njemačkom jeziku kao prva sinteza hrvatske povijesti napisana iz pera stranog povjesničara. Općenito govoreći, svaka od tih sinteza predstavlja vrijedan doprinos poznavanju hrvatske prošlosti. No razvitak povijesne znanosti, koja je istraživanje prošlosti razgranala na gotovo bezbrojna područja, od kojih svako zahtijeva primjenu posebnih znanstvenih metodologija, poznavanje vrlo stručnih znanstvenih vještina i razmatranje vrlo specifičnih vrsta izvora, uvelike utječe na činjenicu da su sve spomenute sinteze, unatoč golemim naporima autora, ostale zakinite za predstavljanje niza važnih tema iz hrvatske prošlosti. Uz spomenute, postoje i sinteze hrvatske povijesti za određena, u historiografiji vremenski definirana, po-

vijesna razdoblja, primjerice one Vjekoslava Klaića, Nade Klaić, Tomislava Raukara i Nevena Budaka za srednji vijek ili Jaroslava Šidaka i Mirjane Gross za razdoblje 19. i početka 20. stoljeća, a za koje se slobodno može reći da sa znanstvenog motrišta nadilaze ranije spomenute cjelovite sinteze. Razlog tome je u golemom napretku historiografije kao znanosti, ali i u osobinama ljudskog intelekta koji uvjetovano djeluje tako da se tematskim, vremenskim ili prostornim sužavanjem problema koji su u središtu istraživanja postižu znanstveno relevantniji rezultati koji gotovo uvijek predstavljaju značajniji doprinos povijesnoj znanosti. Uostalom, tako funkcioniraju sve znanosti, kako prirodne ili tehničke tako i društvene ili humanističke. Suvremene znanosti svih vrsta i grana, pa tako i historiografija, zahtijevaju specijalizaciju, usredotočenje znanstvenika na uska, tematski, problemski, vremenski i prostorno definirana područja. Zato se može reći da, iako većina povjesničara vrlo dobro poznaje osnove povijesnih procesa i tema, malo ima onih koji se usuđuju postaviti tako visok cilj kao što je pisanje sinteze povijesti nekog naroda, osobito ako treba obuhvatiti tisućljeće ili još duža vremenska razdoblja.

Upravo je prije navedeno bio osnovni razlog zbog kojeg je ova sinteza, koja želi naići na odjek, ne samo u znanstvenim krugovima nego i među širom čitalačkom publikom, zamišljena kao nužan kreativan čin i proizvod rada i suradnje velikog broja autora – povjesničara, povjesničara umjetnosti, arheologa i nekih drugih znanstvenika društveno-humanističkog usmjerenja. Na sreću, u sastavljanju sadržajne koncepcije sinteze uredništvo je imalo mogućnost osloniti se na nekoliko vrlo vrijednih predložaka, kako sinteza hrvatske povijesti tako i sinteza povijesti nekih europskih naroda. Pritom, naravno, ne mislimo na neuspjele pokušaje stvaranja »umjetnih«, politički pomno isplaniranih povijesnih sinteza koje su bile određene isključivo nametnutim političkim čimbenicima, a za što je vrlo ilustrativan primjer »znamenita« *Historija naroda Jugoslavije* koja, unatoč nekim vrijednim podacima koji spadaju u pozitivističku historiografiju, zbog snažnog pritiska političkih struktura i pojedinaca predstavlja velik promašaj s motrišta sintetskog prikaza prošlosti jedne državne cjeline. Mislimo na dvije sinteze hrvatske povijesti, nastale u posljednjih dvadesetak godina, a koje su se pokazale kao uspješni znanstveni projekti koji su rezultirali velikim brojem visoko kvalitetnih znanstvenih priloga najuglednijih hrvatskih znanstvenika: *Hrvatska i Europa* u pet svezaka i *Povijest Hrvata* u tri sveska. Prva je objelodanjena u izdanju i pod pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, kao najviše znanstvene ustanove u Republici Hrvatskoj, a namijenjena je kako domaćoj tako i stranoj obrazovanoj čitalačkoj publici. S obzirom na to da je, kako i sam naslov sugerira, usmjerena prema istraživanju doprinosa hrvatskog naroda i pojedinaca razvitku europske civilizacije, pojedini njezini svesci već su prevedeni na engleski i francuski, a predviđaju se prijevodi i na neke druge svjetske jezike. Druga je tiskana u izdanju Školske knjige, a po svom je sadržaju sličnija ovoj, Matičinoj, sintezi, iako je znatno manje opsežna, odnosno nije toliko tematski složena i ne obrađuje toliko detaljno pojedine historiografske probleme. Važno je istaknuti da se dvije spomenute sinteze u određenoj mjeri nadopunjuju, čemu je razlog u specifičnim zadacima i ciljevima koje su njihova uredništva postavila preda se. Dok je Akademijina sinteza namijenjena afirmaciji slabo poznatog ali izuzetno bogatog hrvatskog doprinosa kreiranju suvremene europske civilizacije i njezinih vrijednosti pred europskom znanstvenom i širom čitalačkom publikom, dotle je sinteza Školske knjige proizvod namijenjen domaćem čitateljstvu, a zbog vrlo stručne prezentacije niza dosada nepoznatih povijesnih tema predstavlja djelo visoke znanstvene vrijednosti. S obzirom na to da je ta sinteza naišla na primjeren

odjek u znanstvenim, studentskim i širim čitalačkim krugovima, može se reći da je dosegnula zamišljeni cilj. Osim ovih dviju, još je nekoliko sinteza povijesti europskih naroda utjecalo na znanstveno i sadržajno koncipiranje Matičina pregleda hrvatske povijesti, pri čemu se zavidnom znanstvenom razinom, izborom tema te korištenjem raznolikih suvremenih historiografskih metodologija izdvaja *The New Cambridge Medieval History*. Preuzevši sva znanstvena iskustva koja pružaju ove tri ogledne sinteze, ali uz konzultaciju niza drugih sintetskih izdanja iz bogate europske historiografske baštine, uredništvo je izradilo vrlo jasan i definiran sadržajni okvir unutar kojeg se mogu obraditi sve hrvatske povijesne teme u svim vremenskim razdobljima. Iznijet ćemo detaljnije podatke o sadržajnoj strukturi svih sedam svezaka edicije *Povijest Hrvata*. No prije toga valja se osvrnuti na još neke čimbenike koji mogu značajno utjecati na stvaranje povijesne sinteze, a koji uopće nisu znanstveni.

Naime povijest je uvijek bila osjetljiva tema o kojoj vole raspravljati svi i o kojoj svoje mišljenje imaju svi. Ipak je historiografija, ne slučajno, najstarija znanost koje su europski korijeni u razdoblju klasične grčke i rimske kulture. Vjerojatno je izrasla iz davne čovjekove potrebe za individualnim i kolektivnim memoriranjem prošlih vremena kao i iz egzistencijalne potrebe za objašnjenjem zašto se nešto zbilo, kako se zbilo te koji su čimbenici (ljudski, božanski ili prirodni) utjecali na tijek nekih zbivanja. O povijesti se raspravlja svakodnevno, a historiografija se povremeno pojavljuje kao objektivni korektiv. Ona je vjerojatno jedina znanost prema kojoj se gotovo svi ljudi odnose kao kompetentni poznavatelji koji imaju pravo biti kritičari ili polemičari. Iako je ljubav prema prošlosti razumljiva i svoje korijene zasigurno ima u psihološkoj potrebi čovjeka da se prema određenim kriterijima definira u prostoru i vremenu kao pojedinac i kao pripadnik uže ili šire zajednice, a možda je zapisana i u genetskoj strukturi ljudi, ista ta ljubav nerijetko je donosila velike nevolje. Jedna od najgorih posljedica toga bila je česta zloraba historiografije u svakodnevnom životu, osobito u središtima političke vlasti i među nositeljima političke moći. Na mitovima i legendama o veličini nekog etnosa, o gotovo božanskom junaštvu pojedinaca i naroda, o njihovu nemjerljivom doprinosu razvitku europske i svjetske civilizacije, o rasnoj superiornosti i sličnim kvazi-intelektualnim devijacijama koje su se pojavljivale u nekim vremenskim razdobljima, a osobito u 19. i prvoj polovici 20. stoljeća, izrasla su neka od najvećih zala koja su pogodila čovječanstvo, pri čemu je najviše žrtava bilo upravo u brojčano malim nacijama među kojima je bila i hrvatska. Dakle korištenje historiografije u političke svrhe bilo je i jest osobito pogubno i destruktivno, što smo i sami nedavno osjetili u Domovinskom ratu kada je upravo historiografija, u ovom slučaju srpska, bila jedan od nositelja zla i destrukcije. Upravo iz navedenih razloga, jedna od temeljnih odrednica pri pisanju tekstova za ovu sintezu bila je određena stavom uredništva o neprihvatanju bilo kojeg oblika političkog pritiska, političke propagande ili politikantstva. Tome naime nema mjesta u znanstvenom promišljanju i razmatranju povijesti kao osnovne zadaće suvremene historiografije. Bilo bi, uostalom, žalosno danas odbaciti stav Trogirana Ivana Lučića – *Luciusa*, kojega povjesničari smatraju ocem hrvatske kritičke historiografije, a koji je još u 17. stoljeću istaknuo da nas u pisanju povijesnih djela treba voditi slogan *amor veritatis* – ljubav prema istini, odnosno znanstvena objektivnost.

Kako je nastala ova sinteza, koje se sadržajne, strukturalne i znanstvene posebnosti protežu kroz svih sedam knjiga te koji su bili kriteriji odabira autora pojedinih tekstova? Iako je u posljednjih dvadesetak godina, kao što je spomenuto, objelodanjeno nekoliko sinteza hrvatske povijesti za razdoblje od ranog srednjeg vijeka do kraja

20. stoljeća, osmišljavanje i objelodanjivanje ove edicije u izdanju Matice hrvatske opravdano je nizom specifičnih znanstvenih, sadržajnih i strukturalnih aspekata. Prije svega, treba istaknuti da je riječ o velikom znanstvenom i nakladničkom podvigu gdje se u sedam knjiga, od kojih svaka ima petstotinjak stranica, razmatraju raznoliki aspekti i teme iz hrvatske prošlosti. Jedino što je donekle tradicionalno u sintezi jest upravo podjela na sedam povijesnih razdoblja: 1. Rani srednji vijek (oko 550. – oko 1150); 2. Razvijeni srednji vijek (druga polovica 12. – kraj 14. st.); 3. Kasni srednji vijek (kraj 14. st. – pol. 16. st.); 4. Razdoblje ranog novog vijeka (16–17. st.); 5. Razdoblje prosvjetiteljstva (18. st.); 6. Razdoblje od 1790. do 1918.; 7. Suvremeno doba (20. st.). Ipak, na ovu su razdiobu znatno više utjecale ključne društvene promjene koje se mogu pratiti kroz duža povijesna razdoblja nego kratki, iako značajni, povijesni događaji (politički ili vojni čimbenici kao dolazak na vlast nove dinastije, bitke, bune i drugo). Prva posebnost cijele edicije svakako je izražena u činjenici da se u svim knjigama *Povijesti Hrvata*, koje su sadržajno istovjetno strukturirane, u znatno manjoj mjeri obrađuju, u ranijim razdobljima naše historiografije dominantna, politička i, u nešto manjoj mjeri dominantne, društvena, gospodarska i crkvena prošlost Hrvatske. No to ne znači da su u našoj ediciji ova historiografska područja potpuno ispuštena, već su ona obrađena korištenjem novim metodološkim pristupima i izborom pomalo drugačijih tema. Zato se u svakoj knjizi nešto kraće razmatraju politička zbivanja, političke ustanove (nositelji vlasti, predstavnička tijela, politička teorija i ideologija), društvene strukture (plemstvo, seljaštvo, gradovi), gospodarski razvitak, vojni ustroj i crkvena organizacija i pravni razvitak. Takav je pristup ostavio prostor da se, u cilju postizanja što cjelovitije slike o prošlim zbivanjima, u ovoj ediciji analiziraju druga povijesna pitanja kroz razmatranja nekih dosad rubnih i skromnije obrađenih historiografskih problema, prije svega još uvijek slabo istražene pravne povijesti kao temelja funkcioniranja svakog uređenog društva, a potom i demografske problematike urbanih i ruralnih sredina, povijesti svakodnevnog života (u hrvatskoj historiografiji poznate i kao »sitna povijest«) i razine materijalne kulture raznih društvenih skupina (plemstva, svećenstva, stanovnika gradova i sela), povijesti obitelji i djetinjstva, uloge i položaja žena u pojedinim povijesnim razdobljima, duhovnosti i religioznosti kao intimnih izričaja pojedinaca, prožetosti društva i pojedinca raznim oblicima umjetnosti, isprepletenosti odnosno razina usklađenosti složenih odnosa čovjeka i njegova prirodnog okruženja te drugih aspekata povijesti koji su dosada bili slabo istraženi u hrvatskoj historiografiji. U tu su svrhu korišteni i u znanstveni mozaik postavljeni kako objelodanjeni tako i dosada nepoznati izvori (pisani, materijalni i vizualni) razasuti po raznim arhivskim i kulturnim ustanovama kako u Hrvatskoj tako i u Sarajevu, Ljubljani, Veneciji, Ankoni, Beču, Budimpešti, Londonu, Vatikanu i drugdje.

S obzirom na to da velik broj autora tekstova u pojedinim knjigama pripada mladoj ili srednjoj generaciji znanstvenika društveno-humanističkih struka, ne čudi da su njihova istraživanja nadahnutu i prožeta suvremenim historiografskim metodološkim kretanjima nastalim u europskoj humanističkoj sredini, stečenima bilo tijekom sudjelovanja na znanstvenim skupovima, kroz kontakte s kolegama iz međunarodnih znanstvenih krugova, ili pak obrazovanjem u istaknutim europskim i američkim središtima društveno-humanističkog smjera. Upravo sve snažnija povezanost i interakcija između hrvatskih i stranih znanstvenika omogućila je metodološki svjež pristup u izradi sinteze, što se ponajbolje očituje u činjenici da su u njoj zastupljene prethodno spomenute teme koje zrače duhom novih kretanja u historiografiji. Polazeći od novih metodoloških postavki i prateći suvremene historiografske tren-

dove velik je broj autora – u tek pronađenim vrelima ili u izvorima koji se već dugo eksploatiraju – pronašao neke nove informacije ili sadržajne slojeve, čime je omogućen znatno širi pristup istraživanju hrvatske povijesti u nastojanju ostvarivanja vječnog historiografskog ideala – totalne povijesti. Takav je pristup omogućio da se čitajući pojedine knjige, usporedno s političkom ili crkvenom poviješću, odjednom susrećemo s poglavljima koja govore o vremenima bolesti, epidemija i gladi, o djetinjstvu u srednjem vijeku ili u 19. stoljeću, o teškim i lijepim trenucima studiranja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, o dvorskoj kulturi u kojoj su formirane osobnosti znamenitih hrvatskih magnata, o ulozi kultura svetaca u oblikovanju pobožnosti neke zajednice ili pak intimne religioznosti, o svakodnevnom životu u zabačenim seoskim zajednicama u novom vijeku ili početkom 20. stoljeća, o šarolikim društvima ili stranim pojedincima što smo ih mogli susresti u gradskim i komunalnim tavernama i gostinjcima, o životnome vijeku ili natalitetu i mortalitetu u raznim povijesnim razdobljima, o naoružanju, o interijeru kuća bogatih i siromašnih, o svakodnevnici i poslovanju trgovaca i obrtnika, o alatima i drugim predmetima koji su vezani uz razinu materijalne kulture u pojedinim povijesnim razdobljima, o dosada nepoznatim epizodama iz života politički ili crkveno istaknutih osoba itd. Takvim sadržajnim pristupom nastojali smo, ne odmičući se pritom od nužnih prikaza i rekonstrukcija političkog, vojnog, crkvenog, gospodarskog ili društvenog razvitka na hrvatskim prostorima, koji su imali golem utjecaj na sveukupnu hrvatsku povijest, novim sadržajima dopuniti historiografske spoznaje o hrvatskoj prošlosti težeći za što potpunijim razumijevanjem i što točnijom rekonstrukcijom složenih povijesnih zbivanja, sve to u želji za ostvarenjem što cjelovitije slike hrvatske povijesne zbilje u posljednjih petnaestak stoljeća. Bilo da je to postignuto primjenom, primjerice, hagiografskih metodoloških pristupa, prozopografskim metodama, metodom intervjua, kvantitativnim metodološkim pristupom ili korištenjem povijesno-demografskih metoda, možemo reći kako naša sinteza predstavlja značajan kvalitativni pomak u hrvatskoj historiografiji. Primjenom tradicionalnih, ali i novih historiografskih znanstvenih metoda i istraživanjem potpuno ili djelomično zapostavljenih povijesnih problema u znatnoj se mjeri odstupilo od dosada prevladavajućeg pojednostavljenog historiografskog pristupa prošlosti hrvatskog naroda, kakav je prezentiran u raznim ranijim sintezama, gdje se vremenski proces u najvećoj mjeri pokreće djelovanjem istaknutih pojedinaca iz elitnih slojeva društva, pri čemu su pojedinci iz nižih slojeva hrvatskog naroda uglavnom promatrani tek kao nedefinirana masa stanovništva. U ovoj ediciji, naprotiv, povijest Hrvatske se promatra kao znatno složeniji proces u kojem se kao osnova uzima jednostavno svakodnevna borba pojedinaca (iz svih društvenih staleža i klasa) za osobno preživljavanje i preživljavanje njihovih obitelji, kao nastojanje svih pojedinaca da osmisle ugodno okruženje u slobodnim trenucima, kao zajednički napor stanovnika za uređenjem, zakonski i društveno, pravednijih društvenih zajednica, bilo urbanih bilo seoskih, ili kao stalno nastojanje anonimnih pojedinaca da ovladaju prirodnim resursima i još uvijek nekultiviranim i za čovjeka ponekad nezdravim okolišem, bilo da je riječ o Slavoniji, Istri, Dalmaciji ili nekoj drugoj hrvatskoj regiji. U tim povijesnim događajima elitni staleži i klase ponekad uopće nisu sudjelovali jer se nisu mogli senzibilizirati s teškoćama koje su pogađale pojedince skromnijeg podrijetla i zajednice nižih društvenih slojeva ili klasa. Zbog toga je u ovoj sintezi velik prostor dan, donedavno u historiografiji gotovo nezamislivim, temama vezanim uz doprinos malih seoskih ili urbanih zajednica, gradova s brojnim sitnim obrtnicima i trgovcima, svih onih koji su svojim djelovanjem oblikovali svakodnevnicu mikro-prostora u kojima su živjeli i

koje su nastojali poboljšati u svom vlastitom interesu, a čime su istovremeno utjecali na opći prosperitet i poboljšanje standarda života seoskog i gradskog stanovništva, posljedično i na snaženje hrvatskog etničkog korpusa. Unatoč postojanom razvitku hrvatske historiografije 20. stoljeća, u razmatranju spomenute problematike autori tekstova morali su se osloniti uglavnom na dostignuća hrvatske historiografije u posljednjih dvadesetak godina ili na strane historiografske predloške.

Jedna od važnijih osobina naše *Povijesti Hrvata* jest i to što se u svakoj knjizi iz ove edicije prošlost Hrvatske i njezinih stanovnika promatra kao istodobno odnosno usporedno djelovanje integracijskih i dezintegracijskih silnica. To se zorno primjećuje u razmatranju odnosa pojedinih hrvatskih regija (u nekim razdobljima zvanih i kraljevinama) prema političkim i gospodarskim središtima moći u udaljenim krajevima kao što su ranosrednjovjekovno Franačko Carstvo, zatim Venecija, Ugarska, papinstvo ili Habsburška Monarhija, ali i prema onima suvremenijih dominantnih utjecaja SSSR-a, Francuske, Velike Britanije ili Srbije. Objektivno, sva su ta središta moći, bilo da je riječ o blizim centrima poput Venecije, Beča i Budimpešte ili udaljenijim poput Rima, Istanbula, Moskve ili Pariza, u određenim povijesnim trenucima i razdobljima djelovala i kao integracijski i kao dezintegracijski čimbenici. Navedimo tek jedan primjer. Venecija je kroz dugo razdoblje dominacije na istočnoj obali Jadrana unosila sjeme političke dezintegracije onemogućavajući kreiranje osjećaja zajedničke pripadnosti u malim dalmatinskim i istarskim komunama, ali je istovremeno na razini umjetnosti, kulture i intelektualnosti bila odlučujući integracijski čimbenik stvaranjem zajedničkih stilskih i ikonografskih stereotipa kroz koje se snažno provlačila službena mletačka politika.

Osim smještanja hrvatskih prostora u širi europski kontekst i same činjenice da je naša zemlja tijekom dugih razdoblja bila politički i gospodarski razjedinjena, s različitim oblicima društvenog uređenja i intelektualnog razvitka, u sintezi je bilo nužno predstaviti još jednu razinu hrvatske prošlosti – regionalne povijesti Slavonije, sjeverozapadne Hrvatske, središnje Hrvatske, Istre, Dalmacije, hrvatskog juga kao regije koja obuhvaća Dubrovnik i Boku kotorsku te Bosne i Hercegovine čija je povijest zbog velikog etničkog udjela Hrvata politički, društveno, gospodarski i crkveno čvrsto povezana i isprepletena s hrvatskom poviješću. Naime u tim su se regijama tijekom prošlosti razvijali često vrlo različiti, osebujni oblici političkog uređenja, crkvenih, etničkih i gospodarskih prilika, a pod vrlo snažnim utjecajima različitih, religiozno, politički i vojno često suprotstavljenih, središta moći. Prisjetimo se, primjerice, Slavonije i Istre u 17. i 18. stoljeću, kada ove dvije regije prolaze kroz vrlo različite razvojne faze u političkom, etničkom, kulturnom, društvenom ili gospodarskom smislu pod utjecajem različitih interesa osmanlijsko-njemačkih i mletačko-njemačkih centara moći. U nastojanju da se ilustriraju specifičnosti povijesnog razvitka svakog pojedinog kraja, u sintezi je velik prostor posvećen razmatranju raznih aspekata povijesti spomenutih regija i to zbog nužnosti razumijevanja razloga specifičnog razvoja koji je, u završnici, doveo do stvaranja suvremene Hrvatske kao teritorijalne cjeline. Također, davanjem velikog prostora regionalnim povijestima nastojalo se upozoriti na potrebu jačanja historiografskih istraživanja lokalnog karaktera. Upravo zbog tako velike raznolikosti povijesnog razvitka pojedinih hrvatskih regija u kojima su Hrvati živjeli, bilo je nužno u rad na pisanju tekstova za sintezu uključiti znanstvenike iz svih znanstvenih i sveučilišnih središta Hrvatske – od Osijeka do Dubrovnika. Pritom se krenulo od premise da određenu historiografsku

problematiku iz regionalnih povijesti zasigurno najtemeljitije poznaju i intenzivno istražuju stručnjaci iz odnosnih regija, koji su, osim toga, uz njih i životno vezani.

Konačno, još je jedna osobina koja upotpunjuje sadržaj edicije *Povijest Hrvata* velik broj ilustracija (slike i fotografije gradova, sela i istaknutih pojedinaca, faksimili isprava pisanih latinicom, glagoljicom i hrvatskom ćirilicom, razglednice gradova i dvoraca, fotografije skulptura, slike liturgijskog, religioznog ili hagiografskog karaktera, ali i slike, fotografije i razglednice s prikazima odjeće, oružja, alata i drugih predmeta iz svakodnevnice, kao i prikazi osoba u trenucima iz mirnodopskog i ratnog svakodnevnog života i slično). U sintezi je zastupljen velik broj dosada nepoznatih, ali vrlo vrijednih ilustracija, kao i ilustracija na kojima su prikazi onih arheoloških nalaza, književnih djela i drugih spomenika koji predstavljaju vrhunac hrvatske materijalne baštine, a u određenoj mjeri i spomenika koji su utjecali na kreiranje suvremene hrvatske nacije. Autori su nastojali ilustracije inkorporirati u tekst, ne tek kao zasebno tijelo koje lebdi pored teksta, već kao vizualnu potvrdu i nadopunu svojih misli izraženih u tekstualnom dijelu. Osim toga, legende uz ilustracije ne sadrže tek puko nabranje osnovnih podataka o imatelju, autoru ili osnovnoj temi, već su pisane na način koji je, kroz svoje medievističke radove, u historiografiju uveo francuski povjesničar Jacques le Goff kao dopunsko pojašnjenje odnosne teme koja se obrađuje u korpusu teksta. Izborom ilustracija također se nastojalo čitatelju olakšati vizualiziranje, bolje razumijevanje i oživljavanje onih aspekata prošlosti koji se u pojedinim tekstovima razmatraju. Osim ilustrativnim materijalom, knjige su obogaćene i velikim brojem, za našu sintezu i po napucima autora, izrađenih karata za pojedina povijesna razdoblja i različite teme, te grafikonima i tabelama, čija je funkcija lakše razumijevanje neke povijesne problematike i sažimanje rezultata istraživanja pojedinih povijesnih tema.

Čini se da je sve znanstvenike koji surađuju na ovoj ediciji, između ostalog, povezala zajednička polazišna ideja prema kojoj u nastojanju cjelovitog tumačenja hrvatske prošlosti treba krenuti od činjenice da u povijesti, iako je jedno važnije (ili se bar takvim čini), a drugo naizgled nevažnije, ipak ništa nije nebitno. Sve koji su surađivali u radu na ovoj sintezi povezala je i misao da je svaki oblik bilo konstruktivnog bilo destruktivnog ljudskog djelovanja na svoj način kreativan čin u kojem su mogli sudjelovati kako tzv. velikani nacije tako i gotovo anonimni pojedinci, ponekad čak i oni s rubova društva. Također je važno da je sve osobe koje su sudjelovale u stvaranju ove edicije, iznad svih znanstvenih, političkih, intelektualnih i duhovnih raznolikosti koje nosimo u sebi, postojano vodio već spomenuti Lučićev slogan, koji u cijelosti glasi: *amor patriae veritatisque* odnosno: »ljubav prema domovini i povijesnoj istini«. Koliko god neki mogu biti sumnjičavi prema realnosti takvog pristupa, on je ipak ostvariv, kao što pokazuju primjeri nekoliko suvremenih sinteza povijesti nekih europskih naroda. Uostalom, takav se duh protezao na razini samog uredništva edicije i na razini cijelog jednog pogona od oko 140 znanstvenika i uredničkog, tehničkog, likovnog i jezičnog osoblja Matice hrvatske.

Kojim riječima i kakvom mišlju staviti pečat na predgovor ovom velikom znanstvenom i izdavačkom pothvatu? Možda je najbolji put racionalno priznati da je tisućljetna prošlost Hrvata, na prostorima na kojima danas obitavaju, kroz cijelo to razdoblje obilježena nastojanjem, bilo pojedinaca bilo cijelog ili gotovo cijelog korpusa hrvatskog etnosa, naroda i nacije, da se Hrvatsku u svim segmentima uklopi u jedinstvenu civilizaciju stvorenu na prostoru srednje i zapadne Europe. U ranom srednjem vijeku hrvatska država (kneževina i kraljevstvo), uz nemale vojne, politič-

ke i crkvene potrebe izazvane uglavnom djelovanjem vanjskih čimbenika, integrira se u već postojeće civilizacijsko okruženje, ali će u nadolazećim stoljećima, a osobito od razdoblja humanizma i renesanse, sve više i sama aktivno doprinosti kreiranju temeljnih duhovnih i materijalnih načela jedinstvene europske civilizacije. U prvim su stoljećima nositelji inkorporacije hrvatske države u europsko civilizacijsko okruženje, baš kao i u drugim manjim državama, bili pripadnici isključivo najelitnijeg sloja hrvatskog društva (npr. knezovi dinastije Trpimirovića ili kralj Dmitar Zvonimir). No u novim okolnostima koje su utjelovljivale jedinstvena europska civilizacijska obilježja, priliku za doprinos ovom povijesno živom procesu dobivao je sve veći broj pojedinaca iz svih društvenih staleža ili slojeva. Otvaranjem europskog društva, pa tako i hrvatskog, prema sve snažnijoj individualnoj slobodi uzrokovanoj razbijanjem čvrstih staleških okvira, stvoreni su temelji sve važnijem utjecaju pojedinaca podrijetlom iz duhovnih i svjetovnih elitnih slojeva gradskih i komunalnih društava u kreiranju europske civilizacije. Takvi su bili znanstvenici, književnici i umjetnici poput Hermana Dalmatina, Marka Marulića, Marina Držića, Fausta Vrančića, Julija Klovića, Ruđera Boškovića, Jurja Križanića ili Josipa Jurja Strossmayera, kojima se kasnije pridružila nova društvena i profesionalna skupina – političari poput Ante Starčevića ili Stjepana Radića te niz drugih pojedinaca koji nisu samo pratili njima suvremena zbivanja u Europi već su i znatno doprinosili stvaranju novih sastavnica europske civilizacije koja se iz desetljeća u desetljeće, iznova i iznova, mijenjala, odbacivala stare i u praksi ostvarivala nove ideje kako u društveno-političkom uređenju i gospodarstvu tako i u umjetnosti, kulturi i znanosti. Pritom je, ipak, postojao jedan trajan temelj – kršćanstvo – vjera koja je zapravo uvijek, bez obzira na vjerske ratove pojedinih kršćanskih konfesija, ostala u srži europske civilizacije. Tako općenito promatrajući položaj Hrvatske unutar europske civilizacije koja je prolazila stalne mijene možda i zaboravljamo da su u pojedinim povijesnim trenucima takva civilizacijska obilježja Hrvatske bila ugrožena i na rubu uništenja. Nije to nikakav poseban povijesni specifikum karakterističan samo za Hrvatsku i Hrvate jer su slične krize proživljavale i druge države, ponajviše na istočnim, ali i na ostalim rubovima zapadne kršćanske civilizacije. Dakako, istina je da je Hrvatska u 16. stoljeću bila *antemurale Christianitatis* pred nadirućim Osmanlijama, ali je i Češka u 13. stoljeću nazivana *clipeus Christianitatis* pred golemom vojnom silom Mongola. Uostalom, ekstremno krizne i prijeteće povijesne okolnosti nisu uopće karakteristične samo za europsku civilizaciju i njoj pripadajuće narode. Osim srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih razarajućih navala naroda s prostora azijskih stepa i iz Male Azije, opstojnosti hrvatskog etnosa i kasnije nacije nerijetko su, u razdoblju kad je već uspostavljena potpuna europska dominacija nad svim poznatim svjetskim civilizacijama, prijetile upravo bliske europske države istih vjerskih, društvenih i političkih tradicija i vrijednosti – Mletačka Republika u Istri i Dalmaciji, Ugarska u kontinentalnoj Hrvatskoj i u Hrvatskom primorju, Habsburška Monarhija kroz razvijanje strategija apsolutizma ili austro-ugarskog dualizma, a kasnije i Srbija koja je preko svoje političke i vojne elite pokušala ostvariti tzv. velikosrpsku ideju i, posljedično, okrnjiti hrvatski državni teritorij. Ali ono što Hrvatsku razlikuje od država i naroda koji su u takvim sukobima tijekom kreiranja jedinstvene europske civilizacije nestali bila je gotovo nevjerojatna ustrajnost generacija Hrvata, iz svih društvenih staleža i slojeva i sve do kraja 20. stoljeća, u čuvanju svojeg političkog, zatim etničkog i, konačno, nacionalnog identiteta kroz njegovanje vlastitog jezika, pamćenja hrvatske povijesne tradicije i osjećaja pripadnosti jedinstvenoj i specifičnoj društvenoj zajednici koja se u svim svojim izričajima najbolje uklapa u europsko civilizacijsko

okruženje. Taj osjećaj zajedništva ponajbolje izražavaju nerijetki latinski termini, korišteni prvotno za elitu, kao što su *dux Croatorum*, *rex Chroatorum*, *banus Croatiae*, ali i bezbrojni kasniji primjeri pojedinaca iz skromnijih društvenih slojeva koji se na stranim sveučilištima ili tijekom hodočašća samovoljno identificiraju kao *de Croatia*. I u glagoljskim vrelima nerijetko se spominju Hrvati, kao kad npr. pop Martinac 1493. godine spominje *zemlje Hrvatske*, a u ispravama se spominju pojmovi *banovac s Hrvati* ili *ban Dalmacije i Hrvat*. Uostalom kao Hrvate nas identificiraju i Nijemci u svojim putopisima u Svetu Zemlju pojmom *Krabanten*, a Dante nas u *Božanskoj komediji* spominje kao one koji dolaze *di Croazia*. Naravno, cijena stoljetnih turbulencija na svim razinama (prije svega ratnim, političkim i vjerskim) kroz koje je prolazio hrvatski narod od doseljenja na prostore na kojima danas obitava bila je stalna promjena granica uz neminovne migracije stanovništva, što je utjecalo na zemljopisnu rasprostranjenost svih triju hrvatskih kraljevstava (Hrvatske, Dalmacije i Slavonije) i njima pripadajućih županija, a potom i hrvatske države. No niti po tome se Hrvatska ne razlikuje od većine europskih država, pa se i u tom smislu uklapa u opći europski povijesni razvitak. Upravo zbog navedenog, oni koji ne poznaju hrvatsku povijest povremeno nazivaju hrvatsku državu, zbog njezina vizualnog izgleda, teritorijalno neprirodnom tvorevinom zaboravljajući da je njezin današnji okvir proizvod utjecaja znatno moćnijih europskih i svjetskih čimbenika, nesretnih sudbina generacija hrvatskog stanovništva u brojnim ratovima i u migracijama na sve četiri strane Europe i svijeta, ali istovremeno i produkt značajnih vojnih, političkih, crkvenih i društvenih uspjeha hrvatskog stanovništva (od davnog doba etničke skupine do suvremene nacije) u obrani svoje zemlje. Stoga je jedna od osnovnih zadaća sinteze *Povijest Hrvata* bila, kroz znanstvenu prezentaciju nastanka i razvitka hrvatske države, raščlambu političkih, društvenih, ratnih, gospodarskih, vjerskih, demografskih i drugih aspekata njezine povijesti do kraja 20. stoljeća, ukazati na historijske uzroke i povijesnu logičnost ugrađenosti svakog zemljopisnog dijela koji danas čini cjelovitu Republiku Hrvatsku.

* * *

Na kraju predgovora treba istaknuti one osobe koje su posebno zaslužne za ostvarenje i pomoć u znanstvenom osmišljavanju ovog projekta, osobe koje zaslužuju zahvalu za potpuno povjerenje prema članovima uredništva kao i za postojanu potporu, suradnju i vrijedne savjete tijekom pripreme ove vrlo zahtjevne Matičine edicije. Prije svega, ističemo da je Matica hrvatska, sa 172 godine tradicije najstarija kulturna ustanova hrvatskog naroda, svojim ugledom na svim razinama uvijek iskazivala osobito razumijevanje vezano uz pitanja koja su se ticala izrade sinteze *Povijest Hrvata*. Pritom treba istaknuti kontinuiranu i svesrdnu podršku svih članova Predsjedništva Matice hrvatske, a posebice njezinih predsjednika Igora Zidića (2002–2014) i Stjepana Damjanovića (2014–), glavnog tajnika Zorislava Lukića i gospodarskog tajnika Damira Zorića, potpredsjednika i književnih tajnika Tonka Maroevića i Ante Stamaća te potpredsjednika Stjepana Sučića. Nakon što se Matica hrvatska, poslije ozbiljnog razmatranja, postavila vrlo pozitivno i odobrila pokretanje projekta *Povijest Hrvata*, kao podršku za rad na ediciji odobrila je logistička, organizacijska i znatna financijska sredstva koja su namjenski trošena za brojne potrebe ovoga opsežnog projekta. U okviru Matičine logističke potpore posebnu zahvalnost treba iskazati Romani Horvat, glavnoj urednici izdanja Matice hrvatske, koja

je svojim uredničkim iskustvom i savjetima bitno doprinijela cjelokupnom radu na objelodanjivanju sinteze, a potom i svim kolegama iz likovno-grafičkog uredništva Matice hrvatske na čelu sa Željkom Podoreškim, te lektorima Vesni Zednik, Sandri Tribuson i Luki Vukušiću.

Sinteza *Povijest Hrvata* u sedam knjiga je glede svih svojih znanstvenih osobina – kronološke podjele na pojedina povijesna razdoblja, izbora pojedinih historiografskih tema, izbora korištenih znanstvenih metoda, sadržajne strukture s obzirom na prostor posvećen pojedinim historiografskim problemima, izbora ilustrativnih priloga i, naravno, izbora znanstvenih suradnika – u prvom redu nastala kao odraz zajedničkog i usuglašenog stava uredništva odnosno urednika svake pojedine knjige i glavnog urednika edicije. Zbog toga će upravo članovi uredništva biti osobito ponosni na svaki mogući pozitivan prijem kod znanstvenika i šire čitalačke publike, ali će istovremeno nositi i teret odgovornosti za sve potencijalne propuste znanstvenog karaktera te biti spremni argumentirano stajati iza onih historiografskih tumačenja u sintezi koja će se pokazati kao upitna ili diskutabilna. Naravno, najveću odgovornost pred sudom javnosti dužan je preuzeti glavni urednik ove edicije. Urednici svake pojedine knjige ugledni su hrvatski povjesničari srednje generacije većinom školovani na uglednim sveučilištima u zemlji i inozemstvu, a usto su voditelji ili suradnici na domaćim i međunarodnim znanstvenim projektima, predavači na hrvatskim sveučilištima, autori važnih studija i monografija, urednici časopisa, te redoviti sudionici znanstvenih skupova. To su: dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus (knj. 1.); dr. sc. Damir Karbić (knj. 2.); dr. sc. Marija Karbić (knj. 3.); dr. sc. Ivan Jurković (knj. 4.); dr. sc. Lovorka Čoralić (knj. 5.); dr. sc. Jasna Turkalj i dr. sc. Vlasta Švogler (knj. 6.); dr. sc. Suzana Leček (knj. 7.). Osobitu zahvalnost treba iskazati i mr. sc. Tomislavu Kaniškom, uglednom hrvatskom kartografu i djelatniku Leksikografskog zavoda »Miroslav Krleža« u Zagrebu, koji je uvijek bio spreman na razgovor s autorima i prema njihovim sugestijama izradio više desetaka vrlo kvalitetnih i potpuno novih povijesnih karata.

Naravno, ni jedne knjige u ovoj sintezi ne bi bilo bez tekstova. Stoga najveću zahvalnost zaslužuje onih gotovo 140 hrvatskih znanstvenika – povjesničara, povjesničara umjetnosti, arheologa, filologa i znanstvenika drugih humanističkih i društvenih znanosti – koji su uložili svoje znanje, iskustvo i trud kako bi na prijemčiv način, neopterećen opsežnim znanstvenim aparatom i ponekad suhoparnim znanstvenim jezikom, široj čitalačkoj javnosti prezentirali plodove svoga rada i pružili uvid u tajne prošlih vremena na prostorima na kojima obitavaju ili su nekoć obitavali Hrvati. Budući da je riječ o vrlo velikom broju pojedinaca, nije ih moguće ovdje sve pomenuti, ali je moguće navesti hrvatske znanstveno-obrazovne ustanove iz kojih ti znanstvenici dolaze. To su: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti sa zavodima i odsjecima u Zagrebu, Rijeci, Zadru i Dubrovniku, Filozofski fakultet u Osijeku, Filozofski fakultet u Zagrebu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Filozofski fakultet u Rijeci, Sveučilište u Zadru, Filozofski fakultet u Splitu, Hrvatski institut za povijest s podružnicom u Slavonskom Brodu, Hrvatski studiji, Katolički bogoslovni fakultet, Hrvatsko katoličko sveučilište, Pravni fakultet u Rijeci, Pravni fakultet u Zagrebu, Ekonomski fakultet u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Institut za povijest umjetnosti u Zagrebu, Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar« u Zagrebu, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata u Zagrebu i Institut za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. Kao što je razvidno, za rad na sintezi

uredništvo je uspjelo pridobiti sve značajne humanističke i društvene znanstveno-obrazovne ustanove u Hrvatskoj. Stoga se može reći da je načelo prema kojemu se u sintezi podjednako razmatraju povijesna zbivanja u svim krajevima u kojima su Hrvati obitavali ili danas žive, primijenjeno i na izbor suradnika koji dolaze iz najznačajnijih znanstveno-obrazovnih ustanova zemljopisno razasutih diljem Hrvatske.

Svi članovi osmeročlanog uredništva koji su tijekom proteklih godina radili na ovom zahtjevnom projektu stekli su vrijedno organizacijsko i znanstveno iskustvo te su uspjeli ostvariti ozračje usklađenog i koncilijantnog rada, kako unutar samog uredništva tako i u odnosu prema pojedinim autorima i na redovitim sastancima s upravom Matice hrvatske. Takvo je ozračje vrlo teško ostvariti i u radu na znatno manje zahtjevnim znanstvenim projektima, a kamoli u prilikama kada se kao krajnji cilj rada postavlja objelodanjivanje jedne zahtjevne edicije koja nastoji biti usporediva s najboljim sličnim suvremenim europskim izdanjima. Pred nama je sada iščekivanje reakcija onih kojima je *Povijest Hrvata* namijenjena – stručnjaka, studenata i šire čitalačke publike.

Zagreb, 18. kolovoza 2014.

Glavni urednik edicije *Povijest Hrvata*
Zoran Ladić